

Skënder Rizaj

NËNTË DOKUMENTE ANGLEZE MBI LIDHJEN SHQIPTARE TË PRIZRENIT (1878-1880)

Në historiografinë e deritanishme, zakonisht, nuk bëhet dallimi në mes të veprimtarisë së Lidhjes Shqiptare të Prizrenit dhe të Fraksionit Prosulltan të Lidhjes Shqiptare. Kjo ngatrrësë është bërë edhe në këto nëntë dokumente angleze që po i botojmë në këtë vend.

Lidhja Shqiptare e Prizrenit u formua në gjysmën e dytë të vitit 1877,¹ në krye të së cilës ishte haxhi Ymer efendiu nga Prizreni.² Lidhja Shqiptare e kishte komitetin e vet qëndror.³ Ky Komitet quhej me emra të ndryshëm. P.sh. si: Komiteti Shqiptar i Lidhjes,⁴ Komiteti në Prizren i Lidhjes Shqiptare,⁵ Lidhja e Sigurisë Kombëtare,⁶ Këshilli Qendror,⁷ Komiteti i Lidhjes Kombëtare të Shqipërisë,⁸ Lidhja Shqiptare për Mbrojtjen e të Drejtave të Kombësisë Shqiptare.⁹

Kjo Lidhje, e cila u quajt Lidhje e Vjetër, ishte *organizatë nacionale*,¹⁰ e që u quajt edhe Parti e Lidhjes, Parti Radikale,¹¹ Parti Përparimtare.¹² Partia e Lidhjes ishte Parti e shumicës, Parti e turmave popullore.¹³

Lidhja Shqiptare ishte organizatë politike, ushtarake, revolucionare dhe e pavarur — me fjalë të tjera, ajo ishte Lëvizje Shqiptare ose Revolucion Kombëtar Shqiptar, e cila synonte të formonte një shtet shqiptar autonom. Pra, Lidhja Shqiptare e Prizrenit kishte karakter

¹ The British Museum, London, *Accounts and Papers* (38). 1878-9. LXXIX. 79, pp. 461-477; Public Record Office, London, *F.O. 424/76*, pp. 80-82.

² Public Record Office, London, *F.O. 195/1317*.

³ *F.O. 195/1186*.

⁴ *F.O. 195/1236*.

⁵ *F.O. 195/1317*.

⁶ *F.O. 195/1186; Accounts and Papers* (38). 1878-9. LXXIX. 79, 223.

⁷ *F.O. 424/74*, 249.

⁸ *F.O. 195/1186; Accounts and Papers* (38). 1878-9. LXXIX. 79, 339.

⁹ Constantine A. Chekrez i, A.B. (Harv.), *Albania Past and Present*, New York, The Maxmillan Company, 1919, pp. 51.

¹⁰ *F.O. 424/80*, pp. 333.

¹¹ Instituti i Historisë, Tiranë, *A. IV. 31*.

¹² *Pa aty*.

¹³ Arhiv SSIP-a, Beograd, *Pol. odeljenje. Pov. br. 269, 1879. F. III. Dosje V.*

nacionalçlirimtar, panshqiptar, anttiimperialist, social dhe multikonfesional.¹⁴

Fraksioni Prosulltan, ndërkaq, u formua në Kuvendin e Kuvendit të Lidhjes Shqiptare, i cili u mbajt me 10 qershor 1878, në Prizren, Akti i themelimit të këtij fraksioni ishte Kararnameja.¹⁵ Kryetar i këtij fraksioni të Lidhjes ishte Abdullah pasha, i cili u vra bashkë me Mehmet Ali pashën, në Gjakovë nga Lidhja e Prizrenit, pastaj, për kryetar u zgjodh Ahmet Ruhi (Mustafa — S.R.) efendiu, një sheh nga Tetova.¹⁶

Sheh Mustafa qe i detyruar ta transformojë Partinë e vet, duke e bërë rizgjedhjen e deputetëve për Asamblenë që do të tubohej në Prizren dhe e cila do të përfaqësonte popullsinë myslimane të tërë Shqipërisë. Lidhur me këtë ai dërgoi ftesat në çdo krahinë dhe qytet, por asaj iu përgjegj vetëm kleri, i cili i kishte ndërmarrë masat drejtë transformimit të Lidhjes së Vjetër nga organizata nacionale në një organizatë fetare. Kjo organizatë fetare kishte për qëllim t'i kundërshtonte të krishterët, brenda dhe jasht kufijve të vendit.¹⁷

Kështu Fraksioni Prosulltan u quajt Parti moderne ose Parti e Qeverisë,¹⁸ që pareshtur luftoi kundër Lidhjes Shqiptare të Prizrenit.

1. Zëvendës konsulli Summa markizit të Salisburyt

(Telegrafik)

Shkodër, 14 qershor 1878.

Vojvoda malazez, Verlica, i cili është kthyer në Cetinë më 11 të këtij muaji, i tha valiut (të Shkodrës — S.R.) se çështja e lëshimit të pozitave të okupuara nga ushtria malazeze pas armëpushimit mund të vendoset vetëm nga Kongresi (i Berlinit — S.R.). Më 10 qershor Vezirit të Madh iu dërgua një protest, protest ky i nënshkruar nga banorët e Podgoricës, të Shkodrës, nga të gjithë malësorët, si dhe nga vet Mirditasit. Të nënshkuarit deklaruan se do të rezistojnë me armë çdo tentim të marrjes së tokës së tyre, dhe me telegram kërkuan që banorët e të gjitha krahinave të Shqipërisë, t'i bashkohen Lidhjes. Në rast se ndonjë territor do t'i jepet Malit të Zi, përtej pozitave që ata i zënë tani, do të merren masat e sigurimit. Lidhur me këtë iu dërgua urdhëri i rrept valiut të Shkodrës për të penguar gjakderdhjen.

(Public Record Office, London, *F.O. 424/71*, pp. 174).

¹⁴ Skënder Rizaj, *Synimet e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit*, Gjurmime Albanologjike, Seria e shkencave historike, VIII-1978, Prishtinë, 1979, 183, 184.

¹⁵ Sadullah Brestovci, *Kararnameja — program i parë i Lidhjes Shqiptare të Prizrenit*, Gjurmime Albanologjike — Seria e shkencave historike, VIII-1978, Prishtinë, 1979, 185-205; Skënder Rizaj, *vep. e cit.*

¹⁶ *F.O. 424/79*, pp. 164-169.

¹⁷ *F.O. 424/80*, pp. 333.

¹⁸ Instituti i Historisë, Tiranë, *A. IV. 31*.

2. *Ndihmës konsulli Summa markizit të Salisburyt*

(Telegrafik)

Shkodër, 9 korrik 1878.

Delegatët e Ejaletit të Shkodrës dhe malësorët fqinjë, të cilët tani vonë kishin shkuar në Prizren, u kthyen në Shkodër. Komiteti (i Lidhjes Shqiptare — S.R.) kishte vendosur t'i dërgojë një ultimatum Serbisë dhe Malit të Zi, duke kërkuar prej tyre kthimin e të gjitha territoreve shqiptare që Kongresi iu kishte dhënë, dhe po që se refuzojnë, të gjithë shqiptarët do t'i rrokin armët për ta realizuar kërkesën e tyre. Provinca e Shkodrës dhe krahinat e Dibrës, të Matit dhe të Ohrit do të japin 60.000 burra për ta sulmuar Malin e Zi.

Në Shkodër ka shumë rezerva armësh, municioni, dhe të ushqimit. Komiteti i përbërë prej delegatëve, i udhëheq të gjitha veprimet e kryesuesve, i mbledh dhe i inkurajon anëtarësimet.

Valiu mbetet pasiv duke mos i kundërshtuar vendimet e mara nga Komiteti.

Dërguar Ambasadës Britanike në Stamboll.

(Public Record Office, London, *F.O. 424/72*, pp. 56).

3. *Sër H. Elliot markizit të Salisburyt*

Im Lord,

Vjenë, 10 shtator 1878.

Lajmi i vrasjes së Mehmet Ali pashës la vraga të thella e aspak të mira për Turqinë, dhe jo të padukshme që tregohen dëmtuese të mëdha të interesave të saja, po që se Porta menjëherë nuk ndërmerre masa të rrepta për ta vërtetuar autoritetin e saj në Shqipëri.

Nasri pasha, qeveritar i Sanxhakut të Jeni Pazarit, është i dyshimit, në bazë të pandehjeve të patundshme që ta rezistojë hyrjen e austriakëve, ai e favorizoi organizatën me armë e material luftarak me një sasi të madhe të cilat silleshin nga Mitrovica. E tërë kjo nuk mund të ketë ndodhur së paku pa përzierjen e gishtrinjeve të tij.

Shumë njerëz e akuzojnë Portën për rolin e dyfishtë që luan, dhe për dëshirën që të vështësojë përparimin austriak; prandaj, ata me maturi të madhe janë të kënaqur me qeverisjen e Lidhjes Shqiptare deri sa Qeveria e Sulltanit tregohet e dobët dhe pashpresë.

Cilado qoftë pikëpamje të ketë qenë marrë në këtë çështje, nëse Lidhja është zotuar që të zhvillohet vetvetiu, ashtu që të organizojë rezistencë të fortë në territorin e rrethuar me shtete të huaja, efekti mund të jetë i njëjtë.

Austria ka qenë e ftuar nga Evropa që të marrë administrimin e Bosnjës dhe të Hercegovinës, sepse Porta, në këto provinca nuk kishte autoritet të mjaftueshëm për t'iu siguruar qetësinë; dhe nëse Lidhja merrë përsipër masa të mëdha në territorin e rrethuar me shtetet e huaja, derisa Porta tregohet e dobët për ta frenuar atë, një kërkesë e ngjashme do t'i paraqitet Austrisë për ta marrë administrimin edhe të kësaj krahine. Prandaj është në interes të Portës për të treguar se ka autoritet të mjaftueshëm, sepse të tjerët, mund të jenë të gatshëm për t'i marrë nëse ajo vetë tregohet e pafuqishme.

Qeveria Serbe ndien, ose botërisht tregon se ndien, shqetësim të madh për sulmin që i kërcnohet nga shqiptarët, i cili sulm, nëse ndodhë, do të ketë përfundim — gjenë më të frikësueshme — fillimin e luftës së Principatës Serbe me Austrinë kundër armikut të përbashkët.

Kam nderin, etj.
(Nënshkrimi) Henry Elliot.

(Public Record Office, London, *F.O. 424/74*, pp. 164, 165.)

4. *Konsulli Kirby Green* markizit të *Salisbury*t

Im Lord,

Shkodër, 2 nëntor 1878.

Në shkresën time politike No. 83, të datës 22 të muajit të kaluar, pata nderin Zotërisë Tuaj t'i parashtrojë një raport të udhëheqësit të mashtruar nga një farë sheh Mustafa i Tetovës, për çështjen shqiptare, rreth së cilës u zhvilluan deri diku ngatërresa të shkaktuara nga zilia dhe mosmarrëveshjet e brendshme të Lidhjes.

Veprimi i shehut, i lajmëruar me telegramin e pardjeshëm, i ringjalli shpresat e humbura të shqiptarëve myslimanë, në mënyrë që së shpejti të mbahet kuvendi i Lidhjes duke pasur parasysh pothuajse urdhërin e drejtpërdrejt të Sulltanit; shehu u kujdes të krijojë përshtypje se ishte kthyer nga Stambolli i dhuruar me fuqi të jashtzakonshme.

Banorët e Shkodrës janë aq të sigurtë se Qeveria Turke e inspiroi përtrirjen e organizatës së tyre të vonshme, sa që ata e shtyen zgjedhjen e delegatit të tyre derisa të mund të vërtetojë nga valiu, i cili gjendet në Kavajë, për kandidatin që dëshiron të zgjedhet.

Kolegu im austriak, M. Lippich, përtrirjen e aktivitetit të Lidhjes e lidh me koncentrimin e ushtrisë (austriake — S.R.) në Vilajetin e Kosovës, dhe, nëse, siç dëshmon ai, nuk hiqet dorë nga okupimi i Sanxhakut të Jeni Pazarit (nga Austro-Hungaria — S.R.), por vetëm shtyhet deri në prandëverë, përgatitjet për rezistencë mund të jenë baza që ai (M. Lippich — S.R.) iu atribuan atyre.

Nga një burim personal kuptova se seraskeri (kryekomandanti — S.R.) brenda ditëve të fundit e thirri këtu komandën e përgjithshme, për vlerësimin e menjëhershëm të sasisë së municionit, të cilën, forcat e tij ushtarake, do ta kërkojnë për dymbdhjetë muaj të shërbimit aktiv.

Kam nderin, etj.
(Nënshkrimi) W. Kirby Green.

(Public Record Office, London, *F.O. 195/1186*; *F.O. 424/76*, pp. 191).

5. *Togeri Roos i Blandensburgut majorit Wilson, R.E.*

Sër, Selanik, 30 dhjetor 1878.

Kam nderin t'iu përcjell informatat që pasojnë lidhur me Lidhjen Shqiptare dhe gjendjen e përgjithshme të vendit në Vilajetin e Prishtinës (Vilajetin e Kosovës — S.R.)

Shkaqet që ndikuan në formimin e Lidhjes mund të jenë:

1. Fakti që gjatë luftës, Turqia Veriore gati u zhvesh tërësisht nga ushtria. Çdo njeri i aftë kërkohej të ishte në dispozicion për luftë kundër Rusisë. Vendi, kështu, ishte i pambrojtur. Prandaj populli ishte i detyruar të mbrohej vetë.

2. Frika e sllavëve.

Pothuajse të gjithë banorët e pjesës perëndimore të Sanxhikut të Nishit, tani vonë të dorëzuar Serbisë, ishin shqiptarë, dhe të besimit mysliman. Ata zinin shumicën e fshatrave në perëndim të vijës së tërhequr në të majtë të Moravës, afër Nishit, Leskovcit dhe të Vranjës, duke e përfshirë Prokuplen (Urkub) dhe Kurshumlinë. Dhe, në të vërtetë, proporcionalisht një pjesë e madhe e banorëve të qyteteve të Leskovcit dhe të Vranjës ishin poashtu shqiptarë. Nën sundimin turk dy racat (shqiptarët dhe serbët) ishin të aftë të jetojnë së bashku në mënyrë tolerante, dhe besoj se deri, për afërsisht, para katër vjetësh, kur trazirat e tanishme mund të supozohet se kishin filluar, çdo gjë ishte në rregull në këtë pjesë të Perandorisë Osmane. Mirëpo, në të vërtetë, kurrë më nuk do të mund të bashkohen. E, shkakun qëndron në fanatizmin fetar të të dy palëve. Kjo urrejtje nuk ekziston në mes të myslimanëve dhe të shqiptarëve të besimit katolik. Këta të fundit, d.m.th. shqiptarët e besimit katolik, e kanë të njëjtën frikë nga sllavët si edhe bashkatdhetarët e tyre të besimit mysliman. Është e dijtur mirë se sllavët nuk tolerojnë fe tjetër, pos të vetës. E, kështu, kjo ishte ngulitur në kokat e fshatarëve shqiptarë sa që ishin të mendimit se do të ishte e pamundur për të jetuar nën serbë me çfarëdo shkalle të lirisë. Prandaj, kur Sanxhaku i Nishit u shkel, e ata nuk ishin mësuar t'i bashkonin veprimet luftarake, e në anën tjetër intelegjenca jo e mprehtë e udhëheqësve, nuk iu bëri ballë pushtuesve. Ata të gjithë ikën në Vilajetin e

Prishtinës, duke e lënë tërë vendin të zhveshur nga popullata e vet. Llogaritet se tani ka 60.000 deri 70.000 refugjatë shqiptarë të shpërndarë nëpër vilajet. Ata, kurrë nuk do të kthehen në fshatrat e mëparme, sepse shumica prej tyre kanë humbur gati çdo gjë. Janë në pikëllim dhe në mjerim të madh.

3. Zmadhimi territorial i Malit të Zi.

Kjo është, nga të gjitha, arsyeja më kryesore që shpini në themelimin e Lidhjes; dhe është ajo që i shqetësoi shqiptarët shumë. Në të vërtetë është shkaku kryesor pse Lidhja vazhdon të ekzistojë.

Kufiri i ri malazez përfshinë një rën nga pjesët më kryesore të Shqipërisë, gjegjësisht, Gucinë e Plavën. Qendra e jetës natyrale të shqiptarëve është në Plavë. Ajo është mu zemra e vendit. Dhe është e banuar me parësinë shqiptare më me influencë dhe më të pasur. Fushat e Gucisë janë, gjithashtu, vende ku shqiptarët i zbresin kopetë e deleve për të dimëruar. E kuptoj se delet i zbresin poshtë gjatë motit të lig kur nuk mund të gjendet në kodrina asgjë. E, meqë ata më tepër merren me blegtori se sa me kultivimin e tokës, mjetet për ekzistencë të disa fiseve u vunë në rrezik, për shkak të të falurit e këtyre krahinave Malit të Zi. Dihet, gjithashtu, se shqiptarët afër kufirit malazez, pothuajse plotësisht, janë të pavarur nga Porta. Ato janë fise të pamposhtuara, të cilët nuk kuptojnë sesi tokat dhe të mirat e tyre mund t'iu rrëmbejnë pa miratimin e tyre. Kurrë vendi i tyre nuk është pushtuar me forcën e armëve. Pastaj Marrëveshja e Shën-Stefanit dhe e Berlinit i shtyri të mbrohen vetë, atëherë kur turqve nuk iu shkoi përdore ashtu të veprojnë. Kështu, shqiptarët formuan Komitetin e Sigurimit Publik, të cilën Qeveria Osmane nuk është aq e aftë për ta rezistuar.

Nuk mendoj se okupimi i Bosnjës ka lidhje me Lidhjen Shqiptare. Interesi i dy trevave ndryshon. Racat janë të ndryshme. Dhe, kjo e fundit, Lidhja, po i shikon punët e veta. Është e vërtetë se Bosnjës iu dërgua ndihma nga Prizreni. Por okupimi nuk iu bëri atyre, shqiptarëve, ndonjë përshtypje. E, as që do të ishte i përshtatshëm, tani për tani, bashkimi i tyre (shqiptarëve dhe i boshnjakëve të Bosnjës). Sidoqoftë, nëse Austria, tani, i largohet pozitiva të cilat i ka zënë për të hyrë në Sanxhakun e Jeni Pazarit, Shqipëria do të kërcnohet e Lidhja do të veprojë.

Është e pasigurtë të thuhet se sa Porta është përgjegjëse për Lëvizjen e tanishme. Shumica thonë se në fillim, Porta, e kishte përkrahur për të bërë një demonstrim në Evropë, e për të treguar se çështja shqiptare ekziston, sikurse ajo serbe e malazeze, për të cilat kujdesen shumë Fuqi Perëndimore. Sidoqoftë, për mua ishte e pamundur që ta kuptoj gjendjen e vërtetë të çështjes në fjalë.

Lidhja ekziston qysh prej muajit maj ose qershor. Qëllimi kryesor i saj është ruajtja e krahinës së Gucisë (në të cilën krahinë, besoj se s'ka asnjë sllav) dhe të atyre pjesëve të Shqipërisë të falura Malit të Zi. Pastaj rezistimi i ndonjë pushtimi tjetër sllav, nëse ai ndërmerret, dhe kundërvënja e austriakëve, nëse ata u afrohen. Para afro dy muajve, kur

isha në Prepolc, besoj se mora vesh se do të ishte vështirë të caktohet kufiri serb atje dhe në Malet e Gollakut. Por prej atëherë gjërat u qetësuan. Nuk ma merr mendja se do të ketë ndonjë trazi në atë qark. Por më thotë mendja se tani do të ishte gati e pamundur të caktohet kufiri i ri malazez në Shqipëri. Sepse, siç thash më parë, mbrojtja e asaj ledine është kujdesi kryesor i popullit. Ata frikësohen se me humbjen e saj do të binë nën robërinë e Princ Nikollës.

Lidhja, sikurse është menduar, nuk është sajuar nga bajraktarët e fiseve. Lëvizja është më tepër religjioze se sa laike, e udhëhequr nga myftinjtë, ylematë, kadilerët dhe nga anëtarët e Këshillit të qytetit. Komiteti Kryesor është përqëndruar në Prizren. Por, çdo qytet e ka edhe nën-komitetin. Kryetar i Lidhjes ishte Abdullah pasha, i cili u vra bashkarisht me Mehmet Ali pashën, e tani është Ahmet Ruhi Efendiu, (*Mustafa — S.R.*), një sheh nga Tetova. Në Prizren udhëheqës janë haxhi Ymer efendiu dhe Halim efendiu. Kurse në Prishtinë janë myftiu i Prishtinës dhe Zia beu, një shqiptar i pasur, pronar tokash në Prishtinë dhe përrreth saj. Ahmet Hamdi efendiu, i njohur me mbiemrin „Korenica”, mu ai i cili e udhëhoqi sulmin kundër Mehmet Ali pashës, është udhëheqës në Gjakovë. Në Pejë e Gjakovë janë të tjerët, emrat e të cilëve nuk i di. Por këta të cilët i përmenda janë personat më me influencë. Do të shtoj, poashtu, se myftiu i Tashlixhës (Plevla), i cili ishte në krye të opozitës kundër austriakëve në Doboj, dhe i cili korri sukses kundër gjeneralit Zaporit (Szapory), tani gjendet në Pejë. Ma merr mendja se gati çdo fis, ose klan, i Shqipërisë Veriore (Gegëri), Lidhjes i dërgoi përfaqësuesit e vetë. Janë njoftuar, se Mirditasit, disi po rrijnë indeferent ndaj Lëvizjes. Toskët, ose shqiptarët e jugut, mësa dëgjova, nuk kanë të bëjnë me Lëvizjen. Qytetet dhe komitetet e ndryshme nuk janë të bashkuara siç mund të ishin. Ekzistojnë disa parti, xhelozitë dhe interesat private (personale) në mes të anëtarëve të Lidhjes, të cilët e dobësojnë efikasitetin e saj. Elementi më i spikatur i disharmonisë dhe antagonizmi më i madh ndaj Qeverisë (Portës), siç duket vjen, nga Prishtina. Thuhet se, Zia beu shpreson të bëhet princ i ardhshëm i Shqipërisë, e kolegu i tij, myftiu i Prishtinës, i takon partisë së tij terësisht.

Mu kah mbarimi i gushtit ose fillimi i shtatorit turqit ushtrinë e Kosovës e transferuan për në Shqipëri. Por prania e tyre nuk e ndërpreu punën e Lidhjes, për arsye se ajo u bë më e fuqishme se ajo (ushtria), e cila u përkrah nga Porta. Vrasja e Mehmet Ali pashës nuk prishi punën. Lidhja, tani, është në të njëjtën fuqi, siç ishte edhe më parë.

Siç Ju informova në Raportin No. 3 turqit nuk kanë ushtri në këto pjesë të Shqipërisë, të zaptuara nga Lidhja. Rendi ekziston. Administrohet sipas zakonit të tyre, krejtësisht nga anëtarët e komiteteve. Në të vërtetë, në shumë qytete, ku ekziston sundimi juridik turk, Lidhja e ka pushtetin superior, gjithësesi në punët e brendshme. Eksporti i drithit nga Shqipëria ka qenë ndaluar nga Lidhja. Në Prishtinë, po ashtu, para një kohe të shkurtër, një shqiptar shtiu kundër një njeriu, sipas zakonit të vendit, për

t'ia marrë hakun për fyerjen që ia paska bërë. Ai u soll para Komitetit të qytetit dhe u dënua me shkatërrimin e shtëpisë së tij, dënim ky i cili u ekzekutua. Valiu që i paaftë të veprojë edhe pse Prishtina është selia e administratës së tij. Në shumë raste banorëve iu ndalohet bartja e armëve. Ky rast është në Prishtinë, ku ata janë të detyruar t'i mbajnë armët në shtëpi. Lidhja, në të vërtetë, shumë mirë e ruan rendin. Jam njoftuar se vendi në këtë moment është mjaft i qetë dhe paqësor. Besoj plotësisht se çdo i huaj është i sigurtë, nëse dihet se nuk është armik i shqiptarëve, i cili dëshiron të udhëtojë në këtë vilajet. Duhet të kihet në mend se kusaria është e panjohur. S'ka plaçkitje. E krimet plotësisht janë të kufizuara brenda hakmarrjeve private ose vrasjeve për arsytet politike.

Të gjitha këto tregojnë se pushteti i Portës nuk është shumë i fuqishëm në Shqipëri. Bile edhe ku ekziston ushtria turke autoritetet legjitime kanë pak pushtet, ose s'kanë aspak. E aq më tepër tregon rasti, kur Valiu dëshiron të ngreh kërkesat me shkrim për furnizimin e ushtrisë, është i detyruar që kërkesën t'ia parashtojë Lidhjes për aprovim. Lidhja, pra, e jo Qeveria legjitime (Porta), është ajo që i vjelë taksat (tatimet) ligjore në çdo krahinë.

Shqiptarët, duket, janë mjaft mirë të armatosur, e për municion thuhet se kanë shumë. Kah Prishtina pashë shumë pak pushkë „Martini-Peabodies”, pushkët zakonisht ishin me saçme, e disa ishin „Snidersa”. Megjithatë, në vend ka, bukur shumë, pushkë të markës „Martini”, për shkak se, Mehmet Ali pasha, kur ishte atje gjeneral, iu shpërndau fshatarëve shumë armë, e që atëherë ata kanë edhe më shumë. Lidhja, gjithashtu, i mbanë listat e përgatitura për ata të cilët shërbejnë si „bashi-bozukë”, (ushtri jo e rregulltë), e shumica prej tyre po bëhen, vazhdimisht, pjesëmarrës. Natyrisht, elementi më kryesor në krijimin ose dëmtimin e efikasitetit të Lidhjes qëndron në aftësinë e udhëheqësve të saj. Nuk e di se a kanë ndonjë udhëheqës të mirë, njerëz me karakter e fuqi të mjaftueshme për ta udhëhequr Lëvizjen, Lidhjen, me mendjehollësi, dhe për t'i mbajtur fiset të bashkuar e në disiplinë, kur paraqitet rasti. Myftiu i Plevlës u tregua bukur shumë i aftë, por mbetet të shihet se të tjerët për ç'punë janë të përshtatshëm. Ose do të bashkohen ose xhelozia dhe grindjet do t'i përçajjnë plotësisht.

Kur isha në Prishtinë, anëtarët e Lidhjes ndodheshin atje, me qëllim për t'u këshilluar me Valiun, Nazif pashën. Erdhën nga të gjitha anët dhe u mblodhën në Prizren, para se të shkonin te Pasha. Në mes tyre ishte Korenica, i përmendur më parë, i cili ishte shkaktar i vdekjes së Mehmet Ali pashës. Mu dha rasti ta takojë në shtëpinë e Valiut. Vura re se u pranua mirë e më vonë e pashë, përsëri, me gjeneralin, Nuri pashën. Fakti është se asnjë nga vrasësit të Mehmet Ali pashës nuk u dënua. Me fjalë të tjera këtu është një nga vrasësit (bashibozukët) kryesor, i cili, në të vërtetë, u pranua nga autoritetet turke të Vilajetit. Nuk munda ta zbuloj arsyen e vërtetë të vizitës së udhëheqësve të Lidhjes që ia bënë valiut. Thuhet se, vizita ishte gjoja sekrete, të cilën nuk e dinte as vetë gjenerali. Sidoqoftë, me thanë se

kishte gjasa, se në Prishtinë erdhën për arsye të fjalës së përhapur mu para bajramit (më 5 dhjetor) se serbët po e koncentrojnë ushtrinë në Kurshumli, të cilën gjë e përmenda në Raportin No. 2, e për këtë erdhën te Valiu, për arsye të ndihmës reciproke. Është e mundshme, po ashtu, se prezenca e tyre ka të bëjë me lëvizjen austriake, në rast se synojnë të depërtojnë kah Jeni Pazari. Myftiu i Plevlës, afro para dy javësh, para se të vinte në Prishtinë, nga Peja u përcoll prej nja 600 ithtarëve të vet. Poashtu ndjeva se Ahmet Rushi efendiu (Mustafa S.R.), sheh i Tetovës, dhe udhëheqës i Lidhjes, dy herë kishte vajtur në Stamboll, për ta vizituar Sulltanin.

Nga kjo që raportova, mendoj se është e qartë se Porta dhe Lidhja tani janë në marrëdhënie të mira dhe janë duke bashkëpunuar për t'i dalur në krye qëllimit të përbashkët — mbrojtjes së vilajetit. Nuk ka dyshim se Turqia posedon material të shkëlqyeshëm për ushtri në Shqipëri — ushtri kjo që do të formojë një milici të fuqishme ose një ushtri territoriale, kundër ekspansionit të sllavëve. Këtu janë, njerëzit, njerëzit e aftë për të luftuar trimërisht. Por kjo begati kërkon zhvillim dhe administrim të mirë. A do të jetë e aftë lidhja të organizojë një mbrojtje të mirë, në rast nevoje, është vështirë të thuhet. Nëse Qeveria Osmane e merr vetë çështjen në duar, padyshim, do të jetë e aftë për t'i dhënë fuqi të madhe Lëvizjes Shqiptare e të krijojë një lloj ushtrie kufitare në atë pjesë të vet të Perandorisë, u mor vesh, deri diku, siç ishte ajo, e organizuar nga Austria, kur turqit ishin kamxhik i Evropës. Një politikë e tillë do të ishte shumë rëndësishme për t'i kontrolluar shkatërrimet e vazhdueshme të sllavëve që bënin në vend, e Portës do t'i mundësohej që t'i angazhonte fuqitë e veta ushtarake dikah tjetër kur të kërcnohej rreziku. Sidoqoftë, duhet të kihet në mend, se ekziston një arsye tjetër e madhe e cila i detyron turqit që ta lënë Lidhjen rahat. Është çështja e Gucisë. Sipas Marrëveshjes së Berlinit ata (turqit) janë të detyruar të heqin dorë prej asaj krahine. Poqese, atëherë, pushteti i tyre (i turqve) zgjerohet mbi Shqipërinë, ata (turqit) do të detyrohen ta mposhtin kryengritjen vigane të popullit të vet (të shqiptarëve — S.R.), vetëm e vetëm për ta zbatuar vendimin e Marrëveshjes. Ata (turqit) do ta shndërrojnë dashamirësinë e tërë popullit (shqiptar) në armiqësi, dhe me siguri në vend të tyre (të turqve) do të futen (shqiptarët) nën influencën e ndonjë fuqie kundërshtare.

Vice-konsulli rus në Selanik, oficer ushtarak, i quajtur Olianov (Oulianoff), — mu ai i cili e vizitoi Rumelinë para se të shpërthente masakrimi bullgar — erdh në Prishtinë, kur isha edhe unë atje. Më thanë se dëshironte për ta vizituar tinëz vendin, por kishte kuptuar se ashtu nuk mund të vepronte. Agjentët tjerë rusë gjetën mënyrën për të shkuar në Shqipëri. E njëri prej tyre, jo moti, ishte diktuar në Mitrovicë. Atë e kishin kthyer kah kishte ardhur. Nuk mund të them, se, ata (agjentët rusë) u kishin shpërndarë të holla disave ndër më të këqinjve të Lidhjes. Por është e mundshme, sepse, ata janë punësuar me aktivitete për të bërë intriga në vend. Posaçërisht, siç kuptova, M. Hitrovi, tani vonë konsull i përgjithshëm

në Stamboll, ishte emëruar në Selanik, e me të njëjtën detyrë edhe në Maqedoni. Myftiu i Prishtinës, anëtar kryesor i Lidhjes, konsiderohet si një rryshfetmarrës.

Para se ta mbyll këtë raport, do të kisha thënë disa fjalë mbi vrasjen e Mehmet Ali pashës. Ka shumë rrëfime lidhur me arsyen kryesore të vrasjes, por ajo më e mundshmeja, siç dëgjova, është kjo që vijon: — Mehmet Ali pasha ishte mirë i njohur në Shqipëri, por aspak i dashur. Me të drejtë ose pa të drejtë besohet se, bile edhe para luftës së fundit, i kishte përkrahur malazezët, dhe kishte urdhëruar që t’iu jepen disa vende me rëndësi. Këtë e kuptova prej një gjenerali turk, i cili qe shumë intim me mua, dhe i cili kishte shërbyer me te në atë krahinë. Ai tha se gjuha e tij kishte qenë e pakontrolluar pa masë, dhe si rrjedhim i kësaj kishte fituar famë të keqe. Kur kishte shkuar në Shqipëri me qëllim që ta bind Lidhjen për ta dorëzuar Gucinë, ai ishte konsideruar si një armik i fshehtë, instrument i Berlinit, i angazhuar për t’iu bërë dëme të mëdha. Xhelozitë private gjithashtu vepronin në mes të udhëheqësve të Lidhjes. E Abdullah pasha, nikoqir i Mehmet Aliut, kishte armiq dhe rivalë. Gjenerali turk me të mbrijtur në Gjakovë bisedoi me Ahmet efendi Korenicën. Në fund, ky i fundit, e ngriti popullin kundër tij. Dhe e vranë at, në atë mënyrë që tanimë është mirë e njohur.

Kam nderin, etj.

(Nënshkrimi) John Ross i Bladensburgut, toger.

(Public Record Office, London, *F.O. 424/79*, pp. 164-169)

6. *Konsulli Kirby Green markizit të Salisburyt*

Im Lord,

Shkodër, 13 janar 1879.

Kam nderin të raportojë se Kuvendi i Përfaqësuesëve të Lidhjes Shqiptare e ka përtrirë aktivitetin brenda katërmbëdhjetë ditëve të fundit, dhe në këtë kohë, sikurse në të gjitha rastet e tjera, ç’prej lindjes së Lidhjes, autoritet turke kanë gishtë në vendimet e saj.

Nazif pasha, vali i Kosovës, e kryesoi Mbledhjen e Kuvendit të Ri të mbajtur në Prishtinë, kur u vendos të ftohen të gjithë shqiptarët nën armë nga mosha 16 deri 60 vjeçare. Zyrtarët turq, shumica e qeveritarëve thuhet se kishin premtuar se do të pajisin me pushkë „Peabody-Martini”, dhe me municion të mjaftueshëm, çdo njeri të regjistruar.

Me qenë se vendimet e Kuvendit ishin marrë me dyer të mbyllura, shkak i përdorimit të kësaj mase luftarake nuk u dëgjua. Pëshpëritet, prandaj, se Lidhja ka vendosur që të mos kundërshtojë afrimin e austriakëve deri të Jeni Pazari, ashtu që për të qenë e zonja të përdorë tërë fuqinë e vet, nëse paraqitet tentimi i okupimit të kazasë së Mitrovicës.

Përfaqësuesi i dërguar në Kuvend nga Shkodra u kthye këtu, dhe menjëherë shfaqti pakënaqësinë e vet, lidhur me mënyrën se si lutja e tij, për ndihmë, ishte pranuar nga Lidhja. Ai (përfaqësuesi) thotë se Lidhja ishte marrë më shumë me plane të kota, d.m.th. me kundërshtimin e afrimit të austriakëve, se sa me masat të cilat duhej marrë në pengimin e copëtimit të vendit të tyre, copëtim ky që i kanosej.

Sa më shpejt që e kuptonin zyrtarët turq në Shqipëri se ata nuk duhet t'i mbanin frerët, të cilët e nxisnin lëvizjen e Lidhjes, aq më mirë do të ishte për Qeverinë Perandorake, me qenë se themelimi i Lidhjes qëndronte në baza të patundshme dhe se për rrënjën e saj të domosdoshme duhej vetëm varrosja e pa pra e atyre që e themeluan dhe që e përkrahin atë.

Kam nderin, etj.
(Nënshkrimi) W. Kirby Green.

(Public Record Office, London, *F. O. 424/79*, pp. 377, 378.)

7. *Konsulli Kirby Green markizit të Salisburyt*

Im Lord,

Shkodër, 21 janar 1879.

Kam nderin të raportoje se ditëve të fundit kam pasur raste të shpeshta të bisedojë me zotërinj mysliman të vendit të cilët kanë marrë pjesë aktive në punët e Lidhjes Shqiptare, e, nga Jusuf efendi Golemi, i cili ishte zgjedhur, tani vonë, për të përfaqësuar Shkodrën në Kuvend, të mbajtur në Prizren dhe në Prishtinë, mora plotë hollësi mbi planet dhe shpresat e Lidhjes.

Jusuf efendiu më tha se Kuvendi (i Prishtinës — S. R.) ishte ftuar nga Kryetari i tij, sheh Mustafa, nga Tetova, të cilin, ndonëse e kishte pranuar tani vonë Sulltani në vizitë, në Stamboll, duke i kushtuar përfillje të madhe, prapsepap, Lartëmadhëria e Tij e kishte shtyer që t'i bindë bashkatdhetarët e tij se ishte absolutisht gjë e detyrueshme për t'iu nënshtruar vendimeve të mara nga Kongresi i Berlinit. Sipas deklaratës së Shehut, ai iu kishte përgjigjur Sulltanit se shqiptarët nuk mund të marrin me mend vlerën e ekzistencës pas sakrificimit të territoreve të rekomanduara, të cilat u aprovuan dhe u pranuan si të vetat në Kuvend.

Vendimi, pastaj, u mor që menjëherë të fillojnë përgatitjet për mbrojtjen e Shqipërisë nga copëtimi i saj, dhe se pandehet se ishte bërë regjistrimi i 80.000 luftërave. Çdo njeri kishte pranuar që me armë në dorë do ta vëjnë jetën në rrezik për hir të atdheut të tyre dhe se kur operacionet aktive të fillojnë komandantët e ushtrive të ndryshme do të jenë të autorizuar për t'i furnizuar ushtritë e veta me ushqim të mbledhur nga

katundarët dhe qytetet, furnizim ky që do të paguhet, më vonë, nga Fondi Kombëtar.

Jusuf efendi Golemi ishte urdhëruar që të kthehet për në Shkodër, dhe menjëherë të raportojë për sheh Mustafën. Ai i kishte parë shenjat e rrezikut, dhe se forca prej 20.000-30.000 shqiptarëve, duhej menjëherë të armatosej në Vilajetin e Kosovës dhe në Dibër, dhe të dërgohej për në kufirin malazez në këtë drejtim.

Letra e nënshkruar këtu (në Shkodër — S. R.), nga shumica e udhëheqësve myslimanë, u dërgua pak para ardhjes së Qamil pashës dhe se gjer tani ajo do të duhej të arrijë në Komitetin e Lidhjes në Prizren.

Jusuf efendi është i bindur se masat aktive do të merren pa vonesë, vetëm nëse Podgorica dhe Shpuza nuk janë dorëzuar gjatë ditëve të fundit. Në qoftë se kjo ka ngjarë, Lidhja është plotësisht e bindur se do të ishte e kotë përpjekja për t'i rikthyer ato nga Mali i Zi, e kjo, pastaj, do të mund t'ia tërheqte vëmendjen Malit të Zi që t'i anulojë vendimet e Berlinit me mënyra të tjera.

Ai tha se Turqia pat sukses që ta prish Konferencën e Stambollit; Anglia e grisi Marrëveshjen e Shën-Stefanit, e Shqipëria do të veprojë po ashtu me atë të Berlinit. Shqipëria e kishte rastin e përshtatshëm për të vepruar ashtu, sikurse t'ishte e siguar nga mos ndërhyrja e Fuqive të Mëdha, e xhelozia reciproke e Austrisë dhe e Italisë e shpëtuan atë nga rreziku i okupimit të huaj.

Pa tjetër duhem ta sigurojmë Zotërinë Tuaj se nuk i mata fjalët për ta bindur këtë delegat për pikëpamjet e tij fëmijore dhe për padijen që iu mundësonte atyre ekzistencën; e kur ai mori guximin t'i përmend veprimet të cilat e kishin erën e kërcnimit, unë e binda se Lidhja, edhe nëse i vret dhe i helmon komisionarët perandorak (të Sulltanit — S.R.), madje, edhe nëse, përpiqet t'i fyejë të huajt, do të jetë e pafuqishme për t'i mospërfillur vendimet e Evropës.

(...)

Kam nderin, etj.

(Nënshkrimi) W. Kirby Green.

(Public Recor Office, London, *F. O. 424/80*, pp. 35, 36.)

8. Konsulli Kirby Green markizit të Salisburyt

Im Lord,

Shkodër, 5 shkurt 1879.

(...)

Brenda disa javëve të fundit, në anën tjetër, u bë një ndryshim. Udhëheqësit e Lidhjes dhe delegatët e Kuvendit Kombëtar (the National

Assembly), të cilët ishin ose nëpunës të Qeverisë, kandidatë për detyrë zyrtare, ose sipërmarrës ushtarakë, i ndërprejnë lidhjet e tyre me Lëvizjen. E sheh Mustafa, nga Tetova, u detyrua të transformojë Partinë e vet.

Ai i dërgoi ftesat çdo qyteti dhe krahine për rizgjedhjen e deputetëve për Asamblenë e cila do të tubohej në Prizren, asamble kjo e cila do të përfaqësonte popullsinë myslimane të tërë Shqipërisë, dhe jo sikurse deri më tani, vetëm sanxhaqet veriore të saj. Ndërkaq, ftesës iu përgjegj vetëm kleri, i cili, tanimë, i kishte bërë hapat drejt transformimit të *Lidhjes së Vjetër* (the old league) nga e ashtuquajtura *organizatë nacionale* në një *organizatë thjeshtë fetare*, dhe mendonte t'i kundërshtojë të krishterët, si në vend ashtu edhe jasht tij.

Shef Mustafa ende pretendon të ketë marrëdhënie sekrete me titullarët e lartë të Pallatit të Sulltanit, e shenjëzat tregojnë se Qeveria pasi që e zbuloi se preteksti i aspiratave nacionale e përqëndroi vemendjen e shqiptarëve në mënyrë të rrezikshme në punët e brendshme të vendit të tyre, e preferon kthesën fetare tani të adaptuar, pasi që ajo është njëra e cila do të mund të ushtronte ndikim në provinca të okupuara të Bosnjës dhe të Hercegovinës, dhe mund të ofronte rezistencë më efikase kundër depërtimit austriak në Sanxhakun e Jeni Pazarit, pa e kompromituar haptazi vetë Qeverinë Turke.

Besoje se në qoftë se nuk merren disa masa vendimtare nga Porta për të ndaluar shpërdorimin pa leje të emrit të saj nga sheh Mustafa dhe të tjetër, çdo formë e mundshme dhe e trilluar do t'i jepte kinse popullaritet në Shqipëri, dhe se, pa tjetër, çdo ndryshim do ta afronte më afër motivit të rrezikshëm.

Lehtësia me të cilën Qeveria Turke që e zonja për ta përmbysur brenda tri javëve të fundit opozitën e organizuar gjashtë mujore kundër dorëzimit të territorit shqiptar e çfajson atë prej çdo akuze të pazotëtisë që të veprojnë energjikisht dhe ajo duhet të nxitet që të mposhtë menjëherë makinerinë e cila nuk mund t'i shërbente më gjatë.

Kam nderin, etj.

(Nënshkrimi) W. Kirby Green.

(Public Record Office, London, *F. O. 424/80*, pp. 333).

9. *Mr. St. Johni kontit Granville*

Im Lord,

Stamboll 29 dhjetor 1880.

Thashethemet për një kryengritje të përgjithshme në Shqipëri kundër pushtetit osman u përhapën në të katër anët, e në Stamboll janë aq bindëse sa që u detyrova të mbledh ca shënime për t'u vërtetuar se a kanë

ato farë baze. M'është thënë tani se deputacioni nga Bidou (ndoshta: Bitoli-Manastiri — S.R.) i cili arrijti këtu qysh prej kohës që t'i bëjë lutje Sulltanit kundër dorëzimit të Ulqinit, kurrë nuk u pranua nga lartmadhëria e Tij, por se, Abdyl beu, udhëheqësi i shquar i Shqipërisë Veriore (Jugore — S.R.), pat sukses të pranohet. Megjithëqë pranimi i tij, marrë në përgjithësi, ishte i përzemërt, kur e paraqiti dëshirën e shqiptarëve që të shohin vendin e vet të bashkuar nën qeverisjen e një valiu, në vend të katër sish, sa ishin tani, ai (Abdyl Frashëri — S.R.) e lëshoi praninë e Lartmadhërisë i bindur se kërkesa kurrë nuk do të aprovohet. Abdyl beu banonte në Stamboll deri para disa ditësh, kur, zbuloi se përcillej nga agjentët e Pallatit. Prandaj iku papandehur. Tani është në rrugën e vet për në Shqipëri, ku do t'i thërret bashkatdhetarët e vet për t'u ngritur në kryengritje të armatosur.

Thuhet se Qeveria është duke dërguar me shpejtësi sasi të mëdha të municionit për në Selanik, për t'u mbartur me tren ç'prej aty për në Shkup. E Lidhja, nga ana tjetër, është duke marrë masa, për të minuar binarët, për të hedhur trenin në ajër gjatë kalimit.

M'është thënë se nga Shqipëria Veriore, dy emisarë të Ali pashë Gucisë, u dërguan te Princi i Malit të Zi, me lajmin se, Ulqini i takon shqiptarëve e jo Sulltanit. Prandaj Princi duhet t'ia dorëzojë atë krahinë pronarëve legjitim, përkundrazi do të përgatitet një sulm kundër Principatës së tij.

Disa prej tyre të cilët e përbënin delegacionin shqiptar të sipërpërmendur, nuk dijnë për çfarë motivi, shfaqën dëshirën e tyre që të bisedojnë me mua, të cilët, në këto rrethana, vendosa t'i refuzojë.

Kam nderin, etj.
(Nënshkrimi) F.R.St. John.

(Public Record Office, London, *F. O. 424/110*, pp. 9.)

1. *Acting Consul Summa to the Marquis of Salisbury*

(Telegraphic.)

Scutari, June 14, 1878.

THE Montenegrin Voivoda, Verlitz, who returned on the 11th to Cettigné, declared to Vali that the question regarding the evacuation of position occupied by the Montenegrin troops after the armistice could only be decided by the Congress. On the 10th a protest was sent to the Grand Vizier, signed by the inhabitants of Podgoritza, Scutari, all the mountaineers, and also by the Mirdites. The signers declared that they will resist with arms any cession of land, and they have demanded by telegraph the inhabitants of all the Albanian districts to join the league. In case of a

cession of territory being granted to the Montenegrins beyond the positions they now occupy, precautions must be taken, and strict orders sent to the Governor of Scutari to Prevent an effusion of blood.

(Sent to the British Ambassador).

(Public Record Office, London, *F. O. 424/71*, pp. 174.)

2. *Acting Consul Summa to the Marquis of Salisbury*

(Telegraphic.)

Scutari, July 9, 1878.

THE delegates of the Province of Scutari and the neighbouring mountaineers who lately went to Prizren have returned to Scutari. The Committee has decided to send an ultimatum to Servia and Montenegro, demanding the evacuation by them of all Albanian territory ceded to them by the Congress, and in case of a refusal, all Albanians will take up arms to force them to do so. The Province of Scutari, and the districts of Dibra, Matjam, and Ochrida will furnish 60,000 men to attack Montenegro.

In Scutari there are large stores of arms, ammunitions, and provisions. A Committee, composed of the delegates, direct all the actions of the Chiefs, and collect and encourage enrolments.

The Vali remains passive, and does not oppose decisions made by the Committee.

Sent to the British Ambassador at Constantinople.

(Public Record Office, London, *F. O. 424/72*, 56.)

3. *Sir H. Elliot to the Marquis of Salisbury*

My Lord,

Vienna, September 10, 1878.

THE news of the murder of Mehmet Ali Pasha has produced here a very deep impression, altogether unfavourable to Turkey, and not unlikely to prove very detrimental to its interests, unless the Porte at once takes energetic measures to assert its authority in Albania.

Nasri Pasha, the Governor of the Sandjak of Novi-Bazar, is suspected, on strong grounds of presumption, of favouring the organization of resistance against the entrance of the Austrians, for the large convoys of arms and war material which have been passing from Mitrovitza could not well have taken place without at least his connivance.

Many persons, therefore, accuse the Porte of playing a double game, and of itself wishing to throw difficulties in the way of the Austrian advance; through the more moderate are satisfied with attributing the attitude assumed by the Albanian League to the hopeless weakness of the Sultan's Government.

Whichever view is taken of this question, if the League is allowed to develop itself so as to organize a powerful in the *enclave*, the effect is likely to be the same.

Austria had been invited by Europe to assume the administration of Bosnia and the Herzegovina, because the Porte was not believed to exercise sufficient authority in those provinces to insure their tranquillity; and if the League assumes formidable dimensions in the *enclave*, while the Porte protests its powerlessness to check it, a similar plea will be afforded to Austria for assuming the administration of that district also. It is, therefore, in the manifest interest of the Porte to give evidence that it does possess the necessary authority, which others may be ready to assume if it declares itself powerless.

The Servian Government feels, or professes to feel, much anxiety about a threatened attack by the Albanians, which, if it should occur, would have the result — of all things to be most dreaded — of arraying that Principality with Austria against a common enemy.

I have, etc.

(Signed) HENRY ELLIOT.

(Public Record Office, London, *F. O. 424/74*, pp. 164, 165.)

4. *Consul Kirby Green to the Marquis of Salisbury*

My Lord,

Scutari, November 2, 1878.

IN my dispatch No. 83, Political, of the 22nd ultimo, I had the honour to furnish your Lordship with an account of the lead which was being taken by a certain Sheikh Mustafa, of Kalkandele, in Albanian affairs, and which had been somewhat thrown into confusion through the internal jealousies and dissensions of the League.

The Sheikh's act, announced by my telegram of the day before yesterday, has reanimated the failing hopes of the Mahomedan Albanians, as they look upon the summons for the reassembling of the League almost in the light of an order emanating direct from the Sultan, the Sheikh having been careful to create the impression that he had returned from Constantinople invested with extraordinary powers.

So confident are the inhabitants of Scutari that the Turkish Government has inspired the renewal of their late organization, that they

have delayed the election of their Delegate until they can ascertain from the Vali, who is absent at Cavaja, the candidate he would like to be chosen.

M. Lippich, my Austrian colleague, connects, the recall to activity of the League with the concentration of troops in the district of Kossovo; and if, as he asserts, the occupation of the Sandjak of Novi-Bazar has not been given up, but merely suspended, until the return of spring, the preparations for resistance may have the base he attributes to them.

From a confidential source I have learnt that the Seraskier has, within the last few days, called for an immediate estimate from the General commanding here of the quantity of ammunition which his force would require for twelve months active service.

I have, etc.
(Signed) W. Kirby Green.

(Public Record Office, London, *f. o.* 195/1186; *F. O.* 424/76, pp. 191.)

5. *Lieutenant Ross of Bladensburg to Major Wilson, R. E.*

(Confidential)

Sir,

Salonica, December 30, 1878.

I HAVE the honour to report to you the following information concerning the Albanian league, and the general state of the country in the Vilayet of Pristina.

The use of the League may be traced to the following causes:

1. To the fact that during the war, the west of Turkey was almost entirely denuded of troops, every available man being required for the struggle against Russia. The country was thus unprotected, and the people were obliged to undertake its defence themselves.

2. To the dread of the Slavs.

Nearly all the inhabitants of the western portion of the Sandjak of Nisch lately ceded to Servia were Albanians, and professed the Mussulman religion; they occupied most of the villages west of a line drawn on the left of the Morava, near Nisch, Leskovatz, and Vranja, including Prokuplie (Urkub) and Kurshumlie. And indeed a large proportion of the towns of Leskovatz and Vranja were also Albanians. Under the Turkish rule the two races (Albanians and Serbs) were able to live tolerably well together, and I believe that up to about four years ago, when the present troubles may be supposed to have begun, everything went smoothly in that quarter of the Ottoman Empire. But it is a fact that they could never coalesce. and reason was the extreme religious fanaticism of both sides. This animosity is not to

be found between Mussulmans and the Albanians who profess Catholicism, and these latter have the same dread of the Slavs as their Mohammedan fellow countrymen. It is well known that the Slavs tolerate no religion but their own, and firmly was this believed by the Albanian peasants that they made up their minds that it would be impossible for them to live with any degree of freedom under the Serbs. When, therefore, the Sandjak of Nisch was overrun, and were unaccustomed to united action, and destitute of intelligent chiefs, they could offer no resistance to the invaders, they all fled into the Vilayet of Pristina, leaving the Whole country denuded of its population. It is reckoned that there are at present from 60,000 to 70,000 albanian refugees scattered over the vilayet; they will never return to their former villages, and as most of them have lost almost everything; they are in great distress and want.

3. To the extension of territory given to Montenegro.

This is the most important cause of all which led to the establishment of the League; and it is one which still excites the Albanians very much, being in fact the principal reason why the League continues to exist. The new Montenegro frontier includes one of the most important portions of Albania, namely, Gusinje and Plava. The centre of Albanian natural life is in Plava, it is the very heart of the country, and is inhabited by the most influential and richest of the Albanian nobility. The plains of Gusinje also are where the Albanians winter their flocks; I understand that the sheep are driven down there during the hard weather when nothing is to be found in the hills; and as the people are shepherds rather than cultivators of the soil, the means of existence of several tribes has been placed in jeopardy by the cession of this district to Montenegro. It is also known that the Albanians near the Montenegrin frontier are virtually independent of the Porte; they are wild tribes who do not understand how their lands and their goods can be wrested from them without their own consent, when their country was never conquered by force of arms; and then the Treaties of San Stefano and Berlin made them defend themselves when the Turks could not do so, and establish committees of Public Safety which the Ottoman Government is not strong enough to resist.

I do not think that the occupation of Bosnia had much to say to the League of Albania; the interest of the Two provinces were distinct, the races are different, and the latter had quite enough to do in looking after their own affairs. It is true that help was sent from Pristina to Bosnia, but the occupation as far as it has gone did not affect them very nearly, nor would it have been sufficient to unite them as at present. Should Austria, however, now advance beyond the positions she has taken up, to enter the Sandjak of Novi Bazar, Albania would be threatened and the League would act.

It is uncertain how far the Porte is responsible for the present movement. Many say that at first it was fostered by the Government to make a demonstration in Europe, and to show an Albanian question existed as well as the Servian and Montenegrin questions, which received so much

attention from the Western Powers. It was, however, impossible for me to ascertain the real state of the case in this point.

The League has now been in existence since the month of May or June, and its present objects are to preserve the Gusinje district (in which I believe there is not a single Slav) and those portions of Albania ceded to Montenegro, to resist another Slav invasion, should it be attempted, and to oppose the Austrians if they advance. About two months ago when I was in Prepolac, there would have been some difficulty I believe in marking the Servian frontier there, and in the Goljak Planina; but since then things have quieted down, and I do not apprehend that there will be any trouble in that quarter at all, but I do believe at present it would be almost impossible to trace the new Montenegrin frontier in Albania; for as I have said before, the defence of that tract of land is the principal care of the people. They fear that its loss would subject them to the influences of Prince Nikita.

The League is not composed, as might have been imagined, of the Chiefs of tribes, the movement is rather religious than secular, and is led by the Muftis, Ulemas, Cadis, and the members of the town Council. The Chief Committee sits in Prizrend, but each town has also a Sub-Committee. The head of the League was Abdullah Pasha (the same who was murdered with Mehmet Ali Pasha), but now it is Ahmet Ruchi (Mustafa — S.R.), Effendi a Sheikh in Kalkandelen; Hadji Omer Effendi and Halim Effendi are in Prizrend; the Mufti of Pristina and Lia Bey (Zia Bey — S.R.) (a rich Albanian landowner in and around Pristina) are in that town; Ahmed Hamdi Effendi (Known by the surname of „Corenitza”; it was also he who led the attack against Mehmet Ali Pasha) is in Djakova. At Ipek and Gjakova there are others whose name I did not hear, but those I have mentioned are the most influential persons. I should also add that the Mufti of Taslydsha (Plewlje), who was at the head of the opposition against the Austrians at Doboj, and who was so successful against General Szepary,* is now at Ipek. I understand that nearly all the tribes, or clans, of Northern Albania (the Ghegas) sent deputies to the League; the Mirdites, I am informed, kept somewhat apart from the movement; the Tosks, or Southern Albanians, have had nothing to say to it at all, as far as I could hear. The different towns and Committees are not altogether as united as they might be; there are several parties, jealousies, and private interest among the members of the League which militate against its efficiency. The most conspicuous element of discord, and the greatest antagonism to the Government, comes, perhaps, from Pristina. Zia Bey, it is said, aspires to become the future Prince of Albania, and his colleague, the Mufti, belongs entirely to his party.

It was not until the end of August or beginning of September that the Turks moved the Kossovo corps into Albania, but their presence did not put an end to the League, which either became too strong for them, or else because they were favoured by the Porte. The murder of Mehemed Ali

Pasha made no difference, and the League exists now in the same force as it did before.

As I informed you in Report No. 3, the Turks have no troops in those portions of Albania occupied by the League; order is there kept, and justice is there administered, after their own fashion, entirely by the members of the Committees. Indeed, in many towns, under the nominal rule of the Turks, the League is also paramount there, at all events in internal affairs. The export of corn has been forbidden by the Government from Albania; at Pristina, also, a short time ago, an Albanian fired upon another man, according to the habit of the country, in revenge for some injury committed. He was brought up before the Committee of the town and sentenced to have his house destroyed, and this punishment was inflicted. The Vali was powerless to act, although Pristina is the seat of his Government. In many cases the inhabitants are forbidden to carry their arms about, and this is the case in Pristina, where they are obliged to keep them at home. In fact, the League preserves very good order, and I am told that the country is at moment quiet and peaceable, and, I believe, thoroughly safe for any stranger (known not to be hostile to the Albanians) who wishes to travel in the vilayet. It must be remembered that brigandage is unknown, there are no robberies, and crime is confined entirely to acts of private revenge, or murders for political reasons.

All this shows that the rule of the Porte is not very strong in Albania, and that even where Turkish troops exist the legitimate authorities have little or no power; and so much is this the case, that when the Vali wishes to raise requisitions for the support of the army he is obliged to lay his demand before the League for approval, and it is the latter, and not the lawful Government, who carry out the details for levying in the different districts whatever is required.

The Albanians appear to be tolerably well armed, and ammunition is said to be in plenty. About Pristina I saw very few Martini-Peabodies; the rifles were principally muzzle-loaders, and a few were Sniders. There are, however, a great many Martini rifles in the country, for Mehemet Ali Pasha, when he was there as General, made a large distribution of arms among the peasantry, and since they have got more. The League also keeps the lists prepared for those who serve as Bashi-Bazouks, and many are constantly being enrolled. Of course, the most important element to make or mar the efficiency of the League consists in the capacity of its Chiefs. I do not know whether they have any good leaders, men of sufficient character and power to direct the movement with intelligence, and to keep the tribes united and in discipline when the occasion arises. The Mufti of Tashlydsha has proved himself capable of a great deal, but it remains to be seen what the others are fit for, whether they will combine together, or whether jealousies and other quarrels will split them up.

When I was at Pristina the members of the league were there, for the purpose of conferring with the Vali, Nasif Pasha. They came from all parts,

and met at Prishtina before going to the Pasha. Among them was Corinitza, previously alluded to, who was the cause of the death of Mehemet Ali Pasha. I happened to meet him at the Vali's House, and I observed that he was well received, and subsequently I saw him again with the General, Osman Noury Pasha. The fact is, that none of the murderers of Mehemet Ali Pasha have been punished. Far from it; for here is one of the chief ringleaders who is actually received by the Turkish authorities of the province. I was not able to find out the real reason for the visit of the Chiefs of the League to the Vali; it was pretended to be a secret which even the General did not know. I was told, however, that it was probable that they came to Prishtina on account of the rumour spread about just before Bairam (the 5th December) that the Servians were massing troops at Kurshumlie, to which I have alluded in Report No.2, and that they came to the Vali for the purpose of combining for mutual support. It is also possible that their presence was due to Austrian movements, in case an advance towards Novi-Bazar were contemplated; for about a fortnight before the Mufti of Tashlydsha came from Ipek to Prishtina; he was attended by an escort of some 600 of his followers. I also heard that Ahmet Ruchi Effendi (Mustafa — S. R.), the Sheikh of Kalkandelen, and Chief of the League, has been twice to Constantinople to see the Sultan.

From what I have here reported, I think it is clear that the Porte and the League are now on good terms, and working for the attainment of a common object — the defence of the province. There can be no doubt that Turkey possesses excellent material for troops in Albania — troops to form a powerful militia, or territorial army, against the inroads of the Slavs. The material in men, and men fit to fight well, is there; but these resources require development and good administration, and whether the League is capable of organising a good defence in case of necessity, it is impossible for me, with my slight acquaintance of it, to say. If the Ottoman Government took the matter in hand itself it should, doubtless, be able to do a great deal to give solidity to the Albanian movement, and to create a sort of military frontier in that part of its Empire, not unlike, in some respects, to that organized by Austria when the Turks were the scourge of Europe. Such a policy would be most important in checking the Slavs from continuing their ravages in the country, and it would give the Porte leisure to employ its own military strength elsewhere when dangers threatened. It must be remembered, however, that one great reason which obliges the Turks to leave the League alone is the Gusinje question. They are bound to give up that district by Berlin Treaty; if then their power extended over Albania they would be obliged to suppress a formidable insurrection among their own people in executing the Treaty, they would alienate the affections of the entire population, and probably place them under the influence of a hostile Power.

The Russian Vice-Consul at Salonica, a military officer, Oulianoff by name, — the same who visited Roumelia just before the Bulgarian

atrocities broke out—went to Pristina when I was there. I was told he wished to visit the country *incognito*, but found that he could not do so. Other Russian Agents find their way into Albania, and one was found out not long ago at Mitrovitza, and was sent back. Whether they have distributed any money among some of the worst of the League, I cannot say; but it is probable that they will be actively employed to intrigue in the country, especially as I understand that M. Hitrovo, late Consul-General at Constantinople, has been appointed at Salonica in the same capacity in Macedonia. The Mufti of Pristina, a chief member of the League, is considered to be open to a bribe.

Before closing this Report, I would say a few words on the murder of Mehemet Ali Pasha. There are various accounts as to its cause, but the most probable that I heard is the following: — Mehemet Ali Pasha was well known in Albania, and was not at all popular; whether rightly or wrongly he was believed, even before the late war, to favour the Montenegrins, and to wish to give them up several important positions. I have it from a Turkish General, who was very intimate with him, and who served with him in that district, that he was extremely unguarded in his language, and had gained a bad reputation in consequence. When he went to Albania for the purpose of persuading the League to surrender the Gusinje country, he was looked upon as a secret enemy, who had been instrumental at Berlin in working them much mischief. Private jealousies were also at work among the Chiefs of the League, and Abdullah Pasha, Mehemet Ali's host, had enemies and rivals among the rest. Arrived at Djiakova, the Turkish General had already words with Ahmed Effendi (Corinitza) and finally the latter raised the people against him, and murdered him in the way already well known.

I have, etc.

(Signed) JOHN ROSS OF BLADENSBURG, Lieutenant,
Coldstream Guards, Assistant Commissioner.

(Public Record Office, London, *F. O. 424/79*, pp. 166-169.)

6. *Consul Kirby Green to the Marquis of Salisbury.*

My Lord,

Scutari, January 13, 1879.

I HAVE the honour to report that the Representatives forming the Assembly of the Albanian league have shown renewed activity within the last fortnight, and this time, as in all other instances since the birth of the League, Turkish authorities have taken part in its deliberations.

Nazif Pasha, the Governor-General of Kossovo, presided at a recent meeting of the Assembly held at Prishtina, when it was decided to call to

arms all Albanians from the ages of 16 to 60. The Turkish official is said to have promised, in the most of the Government, to supply a Peabody-Martini rifle, with sufficient ammunition for every man enrolled.

As the deliberations of the Assembly were carried on with closed doors, the cause for the adoption of this warlike measure has not transpired. It is rumoured, however, that the League has decided not to oppose the advance of the Austrians as far as Novi-Bazar, so as to be able to use its whole strength, should any attempt be made to occupy the district of Mitrovitza.

The Representative sent to the Assembly from Scutari has returned here, and expresses himself dissatisfied with the manner in which his appeals for assistance was received by the League, which, he says, was occupied more with futile plans for opposing a problematical advance of the Austrians than with a determination to resist a dismemberment of their country, which is imminent.

The sooner Turkish officials in Albania are made to understand that they must not pull the wires which give movement to the League, the better it will be for the Imperial Government, as the League is of so clumsy a construction that its necessary fall is only likely to permanently injure those who have erected it and stand by it.

I have, etc.

(Signed) W. KIRBY GREEN.

(Public Record Office, London, *F. O. 424/79*, pp. 376, 378.)

7. *Consul Kirby Green to the Marquis of Salisbury*

My Lord,

Scutari, January 21, 1879.

I HAVE the honour to report that during the last few days I have had frequent opportunities of conversing with the native Mohammedan gentlemen who have taken an active part in the affairs of the Albanian League; and from Jusuf Effendi Golemi, who was the person recently selected to represent Scutari at the Assembly held both at Prizrend and Prishtina, I have obtained full details of the plans and hopes of the League.

Jusef Effendi told me that the Assembly had been informed by their President, Sheikh Mustafa, of Kalkandelen, that although the Sultan had received him when lately at Constantinople with great consideration, still, that His Majesty had urged him to endeavour to bring his countrymen to understand, that it was absolutely necessary to submit to the decisions come to by the Congress of Berlin. The Sheikh's declaration, that he had replied to the Sultan that Arnauts could not comprehend the value of

existence after sacrifices of the nature recommended, was approved and accepted as their own by the Assembly.

The decision was then taken to prepare immediately for defending Albania and preventing its dismemberment, and a registration of 80,000 fighting men is pretended to have been made. It was agreed that every one with means should hold his fortune at the disposal of his country, and that, when active operations commenced, the Commanders of the different corps should be authorized to subsist their troops by signed requisitions on the peasantry and towns, which would hereafter be paid out of the National Fund.

Jusef Effendi Golemi was directed to return to Scutari, and to report to Sheikh Mustafa immediately he saw signs of danger, when a force of from 20,000 to 30,000 Arnauts would at once be called under arms in the Vilayet of Kossovo and Dibra, and dispatched to the Montenegrin frontier in this direction.

A letter, signed by most of the Mohammedan Chiefs here, had therefore been sent soon after Kiamil Pasha's arrival, and it must by this time have reached the Committee of the League at Prisrend.

Jusef Effendi felt convinced that active measures would be adopted without delay, unless Podgoritza and Spuz were surrendered in the course of the next few days. If this occurred the League was perfectly aware that it would be useless to attempt to reconquer them from Montenegro, and it would then turn its attention to annulling the decisions of Berlin by other means.

He said Turkey had succeeded in upsetting the Constantinople Conference; England had torn up the Treaty of San Stefano; and Albania would do the same with that of Berlin. Albania was advantageously situated for doing so, as she was safe from the interference of the Great Powers, and the mutual jealousy of Austria and Italy secured her from the danger of a foreign occupation.

I need hardly assure your Lordship that I did not measure my expressions to make this delegate understand the childishness of his views, and the ignorance which permitted them to exist; and when he ventured to hint at acts which savoured of an attempt at intimidation, I assured him that the League, whether it murdered and poisoned Imperial Commissioners, or even attempted outrages on foreigners, would be powerless to stay the Decrees of Europe.

(...)

I have, etc.

(Signed) W. KIRBY GREEN.

(Public Record Office, London, *F.O.* 424/80, pp. 35, 36).

8. *Consul Kirby Green to the Marquis of Salisbury.*

My Lord,

Scutari, February 5, 1879.

(...)

WITHIN the last last few weeks, however, a change has come about, and the leaders of the league and the Delegates to the National Assembly, who were either Government employés, candidates for office, or army contractors, have withdrawn their connection with the movement, and Sheik Mustafa, of Kalkandelen, has been obliged to recast his party.

He has sent invitations to every town and district for Deputies to be elected afresh for an Assembly to meet at Prisrend, which shall represent the Mohammedan populations of the whole of Albania, and not, as heretofore, only its northern division. The appeal has, however, only been answered by the clergy, who have already taken steps to transform the old league from the so-called national organization into one purely religious, and intended to oppose Christians, whether at home or abroad.

Sheikh Mustafa still pretends to have secret intercourse with high officials in the Sultan's palace, and hints are thrown out that the Government, having found out that the pretext of national aspirations fixed the attention of the Albanians dangerously on the internal affairs of their country, prefers the religious turn now adopted, as it is one which can exercise influence in the occupied provinces of Bosnia and Herzegovina, and may offer the most efficacious resistance to the expected Austrian advance in the district of Novi-Pazar, without much risk of openly compromising the Turkish Government itself.

I believe that unless some decided step is taken by the Porte to put a stop to the unauthorized use of its name by Sheikh Mustafa and others, every shape possible and imaginable will be given to the alleged popular will in Albania, and that, necessarily, each change will approach closer dangerous ground.

The ease with which the Turkish Government has been able to upset within the last three weeks a six months' organized opposition to the cession of Albanian territory deprives it of all excuse of inability to act with energy, and it ought to be induced to suppress at once a machinery which can no longer render it any service.

I have, etc.
(Signed) W. KIRBY GREEN.

9. *Mr. St. John to Earl Granville.*

My Lord, Constantinople, December 29, 1880

THE rumours of a general rising in Albania against the Ottoman rule have been so widespread and so persistent at Constantinople, that I was induced to take some pains to ascertain on what they are based. I am now told that the deputation from Bidou (? — S.R.), which arrived here some time since to petition the Sultan against the cession of Dulcigno, was never received by His Majesty, but that Abdul Bey, a noted North Albanian Chief, had succeeded in obtaining an audience. Although his reception was, to all appearances, cordial, when he represented the desire of the Albanians to see their country united under one Governor-General instead of under four, as at present, he left His Majesty's presence with the conviction that the demand would never be conceded. Abdyl Bey continued to reside at Constantinople until a few days ago, when, on discovering that he was closely watched by emissaries from the Palace, he suddenly absconded. The conclusion drawn is, that he is now on his way to Albania, where he will call upon his countrymen to rise.

It is said that the Government is dispatching a large quantity of ammunition to Salonica, to be conveyed by railway from thence to Uskub, and that the League is taking measures, by undermining the line, to blow up the trains as it passes.

I am told that, from Northern Albania, two emissaries have been dispatched by Ali Pasha, of Gussinjé, to the Prince of Montenegro, with a message that, as Dulcigno belongs to the Albanians, and not to the Sultan, the Prince must surrender that district to its rightful owners, or prepare for an invasion of his Principality.

Some of those composed the Albanian deputation above alluded to have, I know not with what object, signified their desire for an interview me, which, under the circumstance, I have decided to decline.

I have, etc.
(Signed) F.R.ST. JOHN.

(Public Record Office, London, *F.O. 44/119*, pp. 9.)

Skender Rizaj

NINE ENGLISH DOKUMENTS ON THE ALBANIAN LEAGUE OF PRISREND
(1878-1880)

S u m m a r y

In previous historiography it is not made usually any difference between the activity of the Albanian League of Prishtine and of the Pro-sultan's Fraction of the Albanian League. This confusion occurred also in these nine English documents which I publish here.

The Albanian League of Prishtine was established in the second half of 1877, at the head of which was Hadji Omer Effendi, from Prishtine. The Albanian League had its central Committee. This Committee was named by various names as: the Albanian Committee of the League, the Committee at Prishtine of the Albanian League, the League of the National Safety, the Central Board, the Committee of the National League of Albania, the Albanian League for the Defense of the Rights of the Albanian Nationality.

This League, which was called the Old League, was a national organization, and it was also called the Party of the League, the Radical Party, the Progressive Party. The Party of the League was the party of majority, the Party of masses.

Therefore, the Albanian League was a political, military, revolutionary, and independent organization — in the other words, it was an Albanian movement or Albanian National Revolution which aimed to constitute an autonomous Albanian State. So, the Albanian League of Prishtine had a national liberation, pan-albanian, anti-imperialistic, social, and multi-confessional character.

The pro-sultan's fraction, however, was formed in the Assembly of the Albanian League, which began its activity in the June 10th, 1878, at Prishtine. The Kararname (decision) was the inaugural act of this fraction, and the head of the fraction of the League was Abdullah Pasha, who was assassinated both with Mehmet Ali Pasha in Yakova by the Albanian League. Afterwards, Ahmet Ruchi (Mustafa — S.R.) Effendi, a Sheikh in Kalkandelen (Tetovo), was elected as the president of this fraction.

Sheikh Mustafa was obliged to recast and to transform his party; by electing afresh the deputies for the Assembly which was to be assembled at Prishtine, and which would represented the Mohammedan populations of the whole Albania. Sheikh Mustafa, in that connection, sent invitations to every district and town, but they were only answered by the clergy, who had taken measures to transform the old league from the national organization into an entirely religious organization. This religious organization purposed to withstand christians, in and out of frontiers of the country.

Thus, the Pro-sultan's fraction was called the Modern Party, or the Government's Party and permanently struggled against the Albanian League of Prishtine.

